

NEJSTARŠÍ DOCHOVANÉ TESTAMENTY VYSOKOMÝTSKÝCH MĚŠŤANŮ Z LET 1574–1696

K některým aspektům měšťanského života
v raném novověku

Barbora FIŠEROVÁ

Nahlížet měšťanskou společnost a její kulturu je možné z mnoha úhlů a stejně tak je možné k tomu využít různé druhy pramenů. Jedním z hojně využívaných jsou testamenty, které se v hledáčku historiků nachází již několik desetiletí. Přesto mají stále co nabídnout – ať již k dějinám rodiny, práva, hmotné kultury, ekonomiky, náboženství, společnosti atd. Také tato studie vychází z detailního výzkumu měšťanských testamentů a zaměřuje se na tři aspekty, které je možné v posledních vůlích postihnout – proměnu náboženského cítění, rodinné vztahy a transfer majetku v závislosti na generační a genderové příslušnosti, stejně jako na postavení recipienta v rodině.

Mnoho českých i zahraničních historiků a historiček věnovalo testamentům svou pozornost. Pro české prostředí je první ucelenou monografií k problematice kšaftů a testamentární praxe práce M. Hrubé „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle...*“.¹⁾ Později využila M. Hrubá rozbor testamentů také pro výzkum některých aspektů postavení ženy ve společnosti a právního vývoje v českých zemích ve své knize *Zvonění na sv. Alžbětu*.²⁾ Dalšími přínosnými texty do vědeckého diskurzu k tomuto typu pramene jsou publikace T. Malého *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací*³⁾ a disertační práce

1) Zároveň je zde uveden základní přehled vývoje výzkumu testamentů nejen v českém, ale také v zahraničním prostředí. Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle...*“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

2) Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu*, Praha 2011.

3) V tomto případě jsou brněnské testamenty využity k výzkumu zbožnosti a jejího vývoje v průběhu 16.–18. století. Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.

P. Jirkové *Jihlavské testamenty na přelomu 16.–17. století: prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii*.⁴⁾ Pro předkládané úvahy o transferu měšťanského majetku v rámci dědických strategií je primárním referenčním textem, z něhož jsem vycházela, práce maďarské historičky K. Szende *From Mother to Daughter, from Father to Son*.⁵⁾

K výzkumu jsem využila testamenty měšťanů Vysokého Mýta, neboť se jednalo o pramen zatím nevytěžený. S ohledem na absenci jakékoliv moderní hlubší syntézy k dějinám samotného města je tak tento článek jedním z mála, který nabízí vhled do vysokomýtské společnosti ve sledované době.

Vysoké Mýto koncem 16. a v průběhu 17. století

Literatura vztahující se k samotným dějinám města není příliš obsáhlá.⁶⁾ Tato skutečnost může být připsána na vrub velmi špatnému stavu celého archivního fondu města, který činí prameny problematicky přístupné a komplikuje tak soustavné bádání, které by umožnilo vznik souhrnného výkladu dějin města. Následkem toho je velmi těžké konkrétněji zasadit Vysoké Mýto do širších dějinných souvislostí a přiblížit prostor jejich obyvatel.⁷⁾

4) Práce se zaměřuje na výzkum rodinných struktur, demografie, sociotopografie a tzv. „The New Disability History“, což je pro české prostředí zatím velmi ojedinělý počín. Pavla JIRKOVÁ, *Jihlavské testamenty na přelomu 16.–17. století: prameny pro dějiny rodinných struktur, historickou demografii a sociotopografii*, Sborník archivních prací 60, 2010, č. 1, s. 9–26.

5) Katalin SZENDE, *From Mother to Daughter, from Father to Son? Inter-generational patterns of bequeathing movables in late medieval Bratislava*, Annual of medieval studies at CEU 7, 2001, s. 209–232.

6) Nejstarší monografie vykládající dějiny Vysokého Mýta pochází od Aloyse Wojtěcha Šembery a i s ohledem na dobu vzniku pojednává výhradně politické dějiny, a to jen ty nejvýznamnější události; viz Aloys Wojtěch ŠEMBERA, *Wysoké Mýto, královské věnné město w Čechách*, Olomouc 1845. Druhou knihu sepsal o necelých čtyřicet let později Hermenegild JIREČEK, *Královské věnné město Vysoké Mýto: obraz místopisný, dějepisný, životopisný a statistický*, Vysoké Mýto 1884. Text je rozdělen do několika dějinných etap a autor se snažil sledovat všechny aspekty života v dané době (politické, kulturní, urbánní, demografické, geografické atd.). Poslední a nejmladší je syntéza Radovana Dvořáka, a jak sám název uvádí, jedná se pouze o stručné dějiny města. V mém příspěvku sledovanému období je zde věnováno pouhých osm stran, přičemž autor zřetelně vycházel z výše uvedeného textu A. W. Šembery; viz Radovan DVOŘÁK, *Vysoké Mýto. Stručné dějiny města*, Ústí nad Orlicí 2003. Mnohem podstatnější je druhý z textů R. Dvořáka, sepsaný ve spolupráci s Františkem Hyksou, zabývající se historickou topografií vnitřního města – resp. domů okolo náměstí, viz František HYKSA – Radovan DVOŘÁK, *Historická topografie města Vysokého Mýta*, I. B – Domy okolo náměstí – dokončení, Vysoké Mýto 1994.

7) Ani monografií věnujících se určitému aspektu dějinného vývoje (královských) měst v době raného novověku není mnoho. Zmínit můžeme například

Vysoké Mýto bylo jedním z východočeských královských měst, která byla (společně se středočeským Mělníkem) od počátku 14. století zapisována českým královnám – vdovám, a proto jsou běžně označována jako „věnná“. Ve sledované době bylo městem se čtyřmi městskými částmi uvnitř hradeb (Rynek, čtvrti Litomyšlská, Choceňská a Vraclavská) a třemi podměstími nesoucími názvy shodné s již jmenovanými městskými čtvrtěmi. K městu přináleželo také několik dvorů i mlýnů v blízkém okolí.

Otevřenou otázkou zůstává (stejně jako v mnoha jiných městech) velikost zdejší městské populace. H. Jireček ve své knize uvádí, že v roce 1567 bylo ve městě i na předměstích 368 domů podléhajících dani, čímž se Vysoké Mýto řadilo na jedenácté místo za Prahou a bylo zhruba poloviční oproti Hradci Králové, který čítal 781 domů. Na přelomu 16. a 17. století císařský rychtář hlásil 341 domů,⁸⁾ v berní rule z roku 1654 je uvedeno 303 domů (včetně pobořených a pustých).⁹⁾

Zcela teoretické jsou naše možnosti, jak určit alespoň přibližně počty samotných obyvatel v době před třicetiletou válkou. Jediný údaj z doby před rokem 1618 uvádí K. Kuča a to pro rok 1400 – počet 3 000 obyvatel se nicméně zdá nadnesený.¹⁰⁾ Soupis poddaných podle víry z roku 1651 uváděl pro město a předměstí pouhých 1 288 obyvatel (bez dětí do jednoho roku života, přičemž dle matričních záznamů z let 1649–1651 se ve městě narodilo průměrně 59 dětí ročně¹¹⁾).¹²⁾ Dalším dostupným údajem pak je 3 216 obyvatel pro rok 1702, který uvádí opět K. Kuča a který pravděpodobně vychází ze solního seznamu (opět bez dětské složky).¹³⁾ Pokud by pro Vysoké Mýto platil obecně přijímaný fakt, že na přelomu 17. a 18. století došlo k vyrovnání válečných ztrát, pak by v předvečer třicetileté války žilo ve městě kolem 3 000 obyvatel.

Co se týká hospodářsko-ekonomického charakteru města, na základě obsahů testamentů je možné říci, že, na rozdíl např. od Hradce Králové, byla

počin Marka Ďurčanského, který analyzoval správu královských měst v době třicetileté války, viz Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války*, Praha 2013.

8) H. JIREČEK, *Královské věnné město*, s. 57.

9) Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, díl 8. V–Ž, Praha 2011, s. 468.

10) Tamtéž.

11) Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále SOA Zámrsk), Sbirka matrik východočeského kraje – FÚ Vysoké Mýto, inv. č. 10661, sign. 2276, fol. 78r–88r.

12) Lenka MATUŠÍKOVÁ – Alena PAZDEROVÁ (edd.), *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko*, Praha 2001, s. 637.

13) K. KUČA, *Města a městečka*, s. 468.

zemědělská výroba a chov hospodářských zvířat podstatnou součástí obživy většiny městských obyvatel. Oboje bylo téměř vždy zmíněno v rámci odkazovaného majetku (resp. v případě zemědělské výroby byly velmi častými odkazy různé druhy obilovin a samozřejmě půda – ať už pole, louky, zahrady atd.). Jak uvádí R. Dvořák, řemeslná výroba byla zastoupena ve městě 9 cechy.¹⁴⁾

Tricetiletá válka znamenala pro Vysoké Mýto, stejně jako pro mnohá česká a moravská města, velké zatížení. Ať již díky přítomnosti císařského vojska, jež zde bylo ubytováno, nebo vinnou válečných kontribucí a jiných poplatků, jež musely být placeny. Nepřátelské vojsko obsadilo a zplundrovalo město hned třikrát, a to v letech 1639, 1643 a 1645 – přičemž se vždy jednalo o švédské vojáky.¹⁵⁾

Vysoké Mýto ve shodě s ostatními městy v předbělohorské době bylo protestantské, resp. utrakvistické. Přímo ve městě se nacházel hlavní kostel sv. Vavřince, na předměstí pak byl ve sledované době vystavěn kostel Svaté či Nejsvětější Trojice.¹⁶⁾ V literatuře i testamentech je také zmiňován městský špitál.¹⁷⁾ Při kostele sv. Vavřince působilo, jak již bylo pro tuto dobu typické, literátské bratrstvo. Oba kostely přečkaly válečná léta, a stejně tak i literátský kůr, jehož podoba i činnost se však změnila spolu s rekatolizací a novým pojetím víry. Jak uvádí H. Jireček, bratrstvo obdrželo nově zřízení římsko-katolické a za patronku si zvolilo Nejsvětější Pannu Marii.¹⁸⁾ Otázkou zůstává osud špitálu, který byl zmiňován již od 14. století, ovšem současný špitálský areál byl podle K. Kuči vybudován r. 1681. Zda původní zanikl a byl později nahrazen novým, či koexistovaly společně, není jasné – v testamentech se vyskytuje vždy jen s označením „špitál“ bez bližšího rozlišení.¹⁹⁾

14) R. DVOŘÁK, *Vysoké Mýto*, s. 26.

15) A. W. ŠEMBERA, *Vysoké Mýto*, s. 98–108.

16) Založen z důvodu potřeby nového hřbitova místo původního zrušeného u sv. Vavřince. Datum založení je sporné, resp. A. W. Šembera uvádí 15. dubna 1583, H. Jireček 17. dubna 1543. Viz A. W. ŠEMBERA, *Vysoké Mýto*, s. 43; H. JIREČEK, *Vysoké Mýto*, s. 62.

17) H. JIREČEK, *Vysoké Mýto*, s. 64.

18) Tamtéž, s. 87–88. Obecně pak ke genezi a proměně literátských bratrstev viz Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000, s. 13–14.

19) K. KUČA, *Města a městečka*, s. 472. V testamentech je špitál před válkou naposledy zmiňován roku 1602 (Kšaft a poslední vůle Barbory manželky Daniela Krocina, Státní okresní archiv (dále SOkA) Ústí nad Orlicí, Archiv Města Vysoké Mýto, Kniha testamentů, inv. č. K1 TIFF, fol. A28r). Další zmínku obsahuje až testament Julia Schortzera z roku 1681 (Tamtéž, fol. E7v–E8r).

Rekatolizace probíhala ve městě pravděpodobně obdobně jako v ostatních královských městech od začátku dvacátých let, nicméně v závislosti na válečných událostech s různou intenzitou. S odkazem na soupis poddaných podle víry z roku 1651 byla úspěšná, neboť soupis uvádí pro město a podměstí pouhých 57 nekatolíků.²⁰⁾ Kromě deseti měšťanů a jejich rodin, kteří dle T. V. Bílka město opustili v průběhu let 1624–1627, tak většina vysokomýtských obyvatel konvertovala.²¹⁾

Pramenná základna

Základním pramenem pro tento výzkum je nejstarší dochovaná kniha testamentů Vysokého Mýta obsahující poslední vůle z let 1574 až 1696, z nichž všechny jsou psány česky.²²⁾ Samotné kšafy jsou doplněny informativními zápisy, které se týkají jednotlivých právních úkonů s nimi spojených (jako otevření, čtení, stvrzení či vysvědčení kšaftu, a dále přátelská porovnání o dědictví).²³⁾ Z celkových 133 zápisů vzniklých v uvedeném časovém rozmezí je do výzkumu zařazeno 125 z nich.²⁴⁾

Tab. 1: procentuální vyjádření rodinných stavů testátorů

	Svobodní	V 1. manželství	V 2. manželství	Ovdovělí	Neurčeno
Muži	4 %	64 %	16 %	9 %	7 %
Ženy	5 %	27 %	3 %	57 %	8 %

Vysokomýtští měšťané kšaftovali výhradně odděleně a poměr mužských a ženských testamentů se kloní výrazně na stranu mužů. Poměrem 2:1 (z celkového počtu je 88 mužských a 37 ženských) je Vysoké Mýto podobně spíše Chrudimi než např. Hradci Králové nebo Praze, kde byl počet obou

20) L. MATUŠÍKOVÁ – A. PAZDEROVÁ (edd.), *Soupis poddaných*, s. 371.

21) Tomáš V. BÍLEK, *Reformace katolická neboli Obnovení náboženství katolického v Království českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892, s. 69.

22) S ohledem na špatný stav celého archivního fondu se jedná o digitální kopii. SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv Města Vysoké Mýto, Kniha testamentů, inv. č. K1 TIFF.

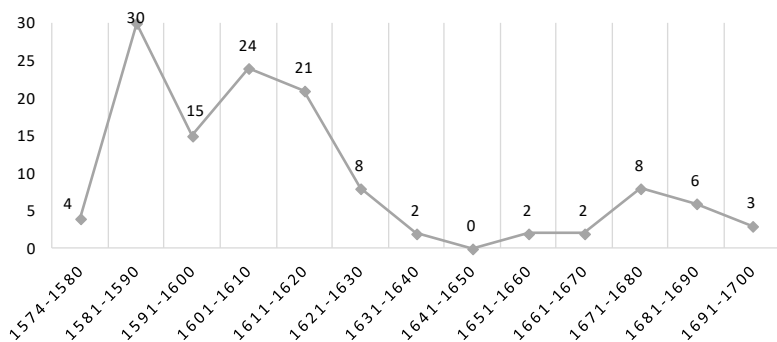
23) Zapisování tzv. „smluv o týž kšaft“ i dalších dědických porovnání však nebylo důsledně prováděno pouze do této knihy. Hojně se jich najde také v druhé vysokomýtské městské knize tzv. „Knize smluv“, která byla vedena od roku 1604 a pod označením PK A8 je taktéž digitalizovaná; viz SOKA Ústí nad Orlicí, Archiv města Vysoké Mýto, Kniha smluv, inv. č. PK A8 TIFF.

24) Vyjmuty byly dva nedokončené zápisy testamentů a dále testamenty šlechtické a poddanské.

značně vyrovnaný.²⁵⁾ Zaměříme-li se na rodinný stav testátora,²⁶⁾ zjistíme, že muži sepisovali svou poslední vůli převážně jako ženatí, kdežto ženy jako vdovy (tab. 1). To je trend příznačný pro většinu raně novověkých měst a odpovídá majetkovým poměrům odrážejícím rozdílné rodinné stavy.²⁷⁾

Graf 1: Vývoj počtu dochovaných testamentů v jednotlivých desetiletích ve sledované době.²⁸⁾

V celkovém průměru byla do vysokomýtské knihy testamentů zapsána jedna poslední vůle ročně. Reálně je však ve zkoumané době patrná výrazná sestupná tendence. Nejvíce kšaftů bylo zaznamenáno v období před válkou –

25) Procentuálně vyjádřeno 70 % mužských a 30 % ženských. Pro Chrudim uvádí T. Malý poměr 64 % ku 36 %; viz Tomáš MALÝ, „*Mentalita, zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku. Chrudimské kšafty ze 16.–18. století*“, Chrudimský vlastivědný sborník 7, 2003, s. 20. Naopak v Hradci Králové či Praze, přestože muži stále převažovali, rozdíl již nebyl tak markantní – Hradec Králové 56 % – 40 % (4 % tvořila společná zadání); viz Barbora FIŠEROVÁ, *Hradečtí měšťané z pohledu kšaftů a svatebních smluv v letech 1612–1680*, diplomová práce Historického ústavu FF Univerzity Hradec Králové 2010, s. 63. V Praze to pak bylo 56 % – 44 %; viz Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamety (1600–1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, Pražský sborník historický 30, 1998, s. 95.

26) Rodinný stav testátora je odvozován od informací uvedených v testamentu, popřípadě v ostatních doplňujících textech, které se k dané poslední vůli pojí. Tedy například pokud první rodina testátora již nežila a nebyla o ní zmínka v textu, pak je testátor zařazen do kategorie prvně ženatých.

27) Například v Hradci Králové – v mužské kategorii převládají testamety ženatých mužů – 60 % nad testamety ovdovělých 23 %. U žen je trend opačný – 55,5 % testátorek ovdovělých oproti 39 % testamentů vdaných žen. Viz B. FIŠEROVÁ, *Hradečtí měšťané*, s. 63.

28) SOKA Ústí nad Orlicí, *Knihy testamentů*.

mezi lety 1574 a 1617 se jednalo celkem o 90 testamentů (tj. 2 zápisy za rok). V následujících obdobích pak počty klesají – během válečných let je to pouhých 14 zapsaných testamentů (tj. 0,5 za rok) a ani po roce 1648 se situace nezlepšila – mezi lety 1649–1696 bylo do knihy testamentů zaneseno 21 zápisů (tj. 0,4 za rok.) Většina z nich je datována až od 70. let, kdy se majetková situace měšťanstva mohla začít patrně opět zlepšovat. Přesto se počty testamentů nedostaly na předválečnou úroveň, což je však jev sledovatelný i u dalších měst.²⁹⁾ Proč tomu tak bylo a co vedlo k tomuto vývoji, je otázka, na kterou neexistuje jednoznačná odpověď a jistě bude třeba se tomuto tématu ještě věnovat. Abychom však mohli odpovědět, je nutné postihnout důvody, které původně vedly k sepsání kšaftu, což je věc taktéž do značné míry hypotetická.

Z výše uvedených čísel je zřejmé, že sepisování testamentů a jejich zaknihování bývalo ve Vysokém Mýtě věcí spíše výjimečnou než standardní. Je nutné mít na zřeteli fakt, že roku 1579 byla kodifikována *Městská práva Království českého* (tzv. Koldínův zákoník), která se věnovala dědickému právu více než podrobně, a tak i v případě, že měšťan zemřel bez kšaftu, jeho majetek připadl na nejbližší příbuzné dle striktně daného systému.³⁰⁾ Navíc zde byla instituce svatebních smluv, které mohly testamety suplovat. Motivy k sepsání poslední vůle je tak třeba hledat jinde. Buď v případě, kdy chtěl testátor určité odkazy věnovat konkrétním dědicům, a to i v širší rodině či zcela mimo ni (čítající i bohulibé odkazy k záduší, špitálům, literátskému kúru či k obci), nebo v případě, kdy umírající naopak nechtěl, aby někdo z automatických dědiců dostal svůj zákonný podíl. Jak se domnívá J. Pešek, důvodem vepsání testamentu do městských knih tedy byl předpoklad, že dojde k napadení kšaftu a autor si tak právně pojišťoval

29) Například pro Hradec Králové, kdy před válkou byly v průměru sepsány čtyři testamety za rok, po válce pak už jen 0,8 testamentů za rok. Stejně tak pro Dvůr Králové nad Labem – před válkou 2,3 testamentů za rok, po válce 0,9 testamentů za rok (uvedené údaje vychází z mého probíhajícího výzkumu a dosud nebyly nikde publikovány). Pokles můžeme sledovat také v Chrudimi, kde v období 1505–1614 bylo zapsáno 690 testamentů, oproti 159 kšaftům z doby 1612–1760; viz Tomáš MALÝ, *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi. Památce Čeňka Floriána*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13–36, zde s. 28.

30) Roku 1579 došlo ke kodifikaci zmíněného zákoníku, nicméně s dovětkem, že závazný bude jen pro ta města, která k němu přistoupí; viz Karel MALÝ, *Vývoj městského práva v Čechách (namísto úvodu)*, in: *Práva městská Království českého*. Edice s komentářem, Praha 2013, s. 29. Je tedy otázkou, kdy se k tomuto právu přihlásilo samotné město Vysoké Mýto. H. Jireček hovoří o roku 1569, nicméně přestože v této době je již text hotový, zatím neprošel kodifikačním procesem a tudíž je tento údaj značně sporný. H. JIREČEK, *Vysoké Mýto*, s. 56.

neměnnost svého rozhodnutí.³¹⁾ Ovšem jak ukazuje praxe, i poté to byla věc značně nejistá.³²⁾

Obraz společnosti v testamentech

Testamenty jako dokumenty stojící na rozhraní osobní a právní povahy mají pro výzkum raně novověkých mentalit značnou hodnotu. Ze všech pramenů, které mají historici pro měšťanské prostředí k dispozici, jsou to právě testamenty, které mohou (společně se záznamy soudními) odrážet osobu samotného autora a částečně také společnosti, jíž je součástí. A to i přes veškeré limity, které jsou s vědeckou excerpcí posledních vůlí spojeny. Těmi je v případě většiny českých měst také poměrně malý počet pramenů, který se rozhodně nedá srovnávat se situací v západní či jižní Evropě a činí tak z každého testamentu, slovy M. Nodla, spíše abnormalitu. To ovšem nesnižuje jejich výpovědní hodnotu, pouze přenáší důraz z metody kvantitativní na metodu kvalitativní.³³⁾

Podoba kšaftů a informací, jež v sobě nesou, je proměnná nejen v rámci regionu a doby, ale i v závislosti na zvyku toho kterého písaře či městské kanceláře a samozřejmě na osobě autora. Většina vysokomýtských kšaftů, a to především v předbělohorské době, měla ústní podobu – tedy byla testátorem přednesena v přítomnosti dožádaných svědků, jimiž (opět hlavně v předbělohorské době) bývali měšťtí konšelé vyslaní k umírajícímu do domu.

Vysokomýtské testamenty se vyznačují značně obsáhlou obsahovou sdílností, díky které si lze udělat poměrně dobrou představu nejen o jejich hmotném zázemí, ale také o jejich vztazích v rodině.

1. Náboženské a charitativní odkazy jako doklad víry a její proměny?

„Avšak jsouce věrný a upřímný milovník Pána Boha a jeho svatých přikázání...“³⁴⁾

Jednou z nejvýznamnějších změn, se kterou se musela nejen měšťanská společnost ve sledovaném období vyrovnat, byla změna náboženská. Tedy většinou nedobrovolná konverze od (nejčastěji) utrakvistického vyznání ke

31) Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a testamentů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v předbělohorské době*, Pražský sborník historický 15, 1982, s. 71.

32) Šířeji pak k důvodům sepsání testamentu viz T. MALÝ, *Smrt a spása*, s. 96–105.

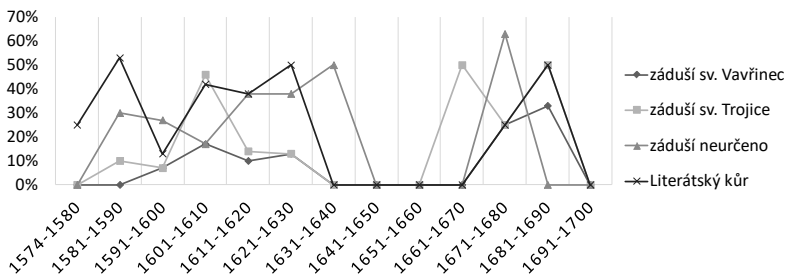
33) Martin NODL, *Středověký testament jako abnormalita*, in: *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 7–85.

34) Kšaft Václava Hrubišky jinak velkého Jíry z r. 1623; viz SOKA Ústí nad Orlicí, *Knihy testamentů*, fol. C2v.

katolickému. Tato proměna navíc byla ustanovena, prosazena a vynuco-
vána státem, díky čemuž se víra a její prožívání staly součástmi veřejného
společenského života okázale dávanými najevo. Otázkou tedy je, zda je
tato změna postižitelná také v samotných testamentech.

Projevy náboženského postoje v posledních vůlích je možné spatřovat
ve dvou rovinách. Zaprvé v jejich slovním vyjádření a zadruhé ve formě
zádušních a charitativních odkazů. V obou případech musíme však mít
na zřeteli fakt, že se nemusí nutně jednat o skutečně individuální postoje,
ale že především v případě samotných písemných formulací může jít více
o písarskou tradici či zvyk. Stejně tak bohubilé odkazy mohou být odrazem
obecně přijímaného názoru, že „se sluší“, aby byly v poslední vůli obsaženy.
Ať už se však jedná o výpověď individuální, či kolektivní, je pro poznání
raně novověké mentality přínosem.

V případě vysokomýtských testamentů jsou bohužel textová vyjádření
víry ojedinělá. Výše uvedenou pasáž z testamentu Václava Hrubíšky můžeme
v rámci vysokomýtské testamentární praxe považovat více za raritu a stejně
tak invokační formule, jako například ta z kšaftu Jeronýma Krejčího, nebyly
záležitostí obvyklou.³⁵⁾ Z tohoto důvodu se budu věnovat spíše zbožným
odkazům a jejich podobě a tomu, kam byly směřovány.

Graf 2: Počty zádušních a literátských odkazů v průběhu sledovaného období.³⁶⁾

V době předbělohorské obsahovalo odkaz k záduší alespoň jednoho
z vysokomýtských kostelů téměř 40 % všech sepsaných testamentů.³⁷⁾
Ve většině případů se jednalo o odkaz hotových peněz (nejčastěji mezi

35) Ta v tomto případě zněla „*Ve jménu svaté a blahoslavené Trojice. Amen.*“ SOKA Ústí nad Orlicí, Kniha testamentů, fol. B25v.

36) Graf znázorňuje procentuální vyjádření případů, kdy testament obsahoval některý ze zmíněných odkazů. Pokud jeden kšaft obsahoval více odkazů, pak každý z nich byl do grafu zanesen jednotlivě.

37) 35 testamentů z celkových 90.

5–10 kop grošů míšeňských /dále jako kgm/), setkáme se ale i s odkazem role³⁸⁾ či s blíže nespecifikovanými částkami v podobě dluhu na nemovitosti.³⁹⁾ V několika málo případech testátor přidal doložku, k čemu mají být použity – jako například u kšaftu Anny Frantové, která odkazovala „na dostavení zvonice nové při kostele sv. Trojice“,⁴⁰⁾ či u manželky Daniela Krocína Barbory, která odkázala 3 kgm a 25 kgm „ke kostelu svaté Trojice na zvon [...] na opravu kostela ve vsi Hemže“⁴¹⁾ aj. K rozhojnění zádušních statků pak mohlo dojít i ve chvíli, kdy by některý z dědiců nebyl spokojen se svým odkazem a chtěl se právně domáhat jeho navýšení. Pro takové případy nejeden testátor uvedl dovětek, že dotyčný nemá dostat nic a jeho dědičský podíl má připadnout k záduší (popřípadě chudým lidem do špitálu).⁴²⁾

S rokem 1620 se náboženské poměry začaly razantně proměňovat a nastalo období rekatolizace. Stejně jako v jiných městech, ani ve Vysokém Mýtě nebyla vůle měšťanů ke změně náboženství příliš veliká. Nakonec roku 1626 přišly na řadu tvrdší donucovací prostředky a do domácností protestantů byli vsazeni vojáci. Ti zde přebývali, dokud příslušná rodina nekonvertovala.⁴³⁾ Co se týká čtrnácti testamentů, jež se pro tuto dobu dochovaly, vysokomýtští odkazovali k záduší i v průběhu oněch nelehkých let, a to ve dvou třetinách případů.⁴⁴⁾ Jednalo se převážně o testamentsy z dob před rokem 1627 – resp. pouze jeden je z let následujících. Jednalo se výhradně o peněžité částky, které však byly o něco vyšší než v době předchozí – nejčastěji šlo o 10–20 kgm. Výjimečné pak byly odkazy Adama Velebného, který určil 50 kgm ke sv. Trojici, jakožto místu svého posledního odpočinku,⁴⁵⁾ a Pavla Mikuleckého, který ke sv. Vavřinci odkázal dokonce 100 kgm.⁴⁶⁾

Po roce 1648 se ve společnosti setkáváme s již odlišnou formou zbožnosti. Období míru, stejně jako fakt, že se ke slovu dostala generace vychovávaná

38) Vavřinec Střelec r. 1612 odkázal k záduší sv. Trojice 5 honů role. SOKA Ústí nad Orlicí, Kniha testamentů, fol. B72r.

39) Např. kšaft Jeronýma Krejčího z r. 1586, který odkázal k záduší blíže nespecifikovanou částku na domě Adama Pejchova. Tamtéž, fol. A26v.

40) Kšaft Anny Frantové jinak Vobřínkové z r. 1606. Tamtéž, fol. A17r.

41) Kšaft Barbory manželky Daniela Krocína z r. 1601. Tamtéž, fol. A48v.

42) Viz např. kšaft Martina Vejhníčky z r. 1594: „A kdožby na tomto odkázání mém přestati nechtěl, aby jemu nic z téhož statku mého vydáváno nebylo, nežto co jemu poručeno bylo, aby k záduší obráceno bylo.“ Tamtéž, fol. B12r.

43) A. W. ŠEMBERA, *Wysoké Mýto*, s. 104.

44) Z celkových 14 testamentů obsahuje zádušní odkaz 9.

45) Kšaft Adama Velebného z r. 1619. SOKA Ústí nad Orlicí, Kniha testamentů, fol. B48v–49v.

46) Kšaft a poslední vůle neb. Pavla Mikuleckého z r. 1626. Tamtéž, fol. C15r–18r.

již v katolickém vyznání, dávala možnost nového pojetí víry, která se stala nedílnou součástí veřejného i soukromého života každého člověka. Pompézní slavnosti i oslavy katolických svátků či zásadních událostí v životě člověka, stejně jako náboženská bratrstva a kultury svatých, se staly nedílnou složkou nejen měšťanské kultury. Barokní zbožnost a s tím spojená snaha zanechat po sobě veřejný doklad pravých křesťanských cností tak pronikala do mnoha aspektů lidského života. Jak tomu však bylo v případě testamentů?

V poválečném období počet testamentů obsahujících odkazy k záduším klesá, a to zhruba na polovinu,⁴⁷⁾ a výše odkazovaných částek se pohybuje mezi 5–20 kgrm (ve dvou případech se pak setkáme s rýnskými zlatými). Zajímavým případem, který by snad mohl odrážet snahu dát na odiv své vyznání a zanechat po sobě určitý odkaz, je poslední vůle Evy manželky Jana Bartla z roku 1684, která hned v úvodu poručila k „*chudýmu záduší zdejšimu*“ dva pásy stříbrné v hodnotě 28 a 25 rýnských zlatých. Dále nakázala, aby pásy byly roztaveny a ze získaného kovu odlity dva kalichy – jeden ke sv. Vavřinci a druhý ke sv. Trojici.⁴⁸⁾

Kromě zádušních odkazů můžeme (alespoň částečně) s náboženským citěním spojovat také další odkazy, a to ty, jež bychom mohli shrnout pod pojem „charitativní“, dále odkazy literátským bratrstvům a po roce 1648 se pak nově v testamentech objevují také nařízení o sloužení zádušních mší za budoucího zemřelého, případně za celou jeho rodinu.⁴⁹⁾

Projev křesťanské lásky a dobroty ve formě odkazu chudým lidem či žákům, případně do špitálu, byl v kšaftech přítomný skromně (jedná se zhruba o 5 % všech testamentů), leč po celou sledovanou dobu. Je zajímavé, že pomíne-li odkaz dvou kop míšeňských na pomoc chudým žákům v testamentu Kateřiny Holubice z roku 1590,⁵⁰⁾ nikdy se nejednalo o hotovost – v době před válkou bylo odkazováno buď sukno,⁵¹⁾ nebo například „*šaty pernaté*“.⁵²⁾ V poválečných testamentech se pak setkáváme s odkazy obilí – konkrétně například v kšaftu Jana Čapka, jenž odkazuje každoročně chudým lidem korec pšenice, či v testamentu Evy manželky Jana Bartla, která odkázala svému muži pole s tím, „... *aby [...] vždycy při památce dušiček v pánu zesnulých jeden věrtel žita na chléb odvedl a jej chudým za mou duši vydati dal.*“⁵³⁾

47) 11 z celkových 21 testamentů.

48) Tamtéž, fol. E14v.

49) Např. kšaft Jana Grynera Hlineckého z r. 1667. Tamtéž, fol. D13r.

50) Tamtéž, fol. A35v.

51) Kšaft Jana Vakrlíka z r. 1596. Tamtéž, fol. A37v.

52) Kšaft Kateřiny Holubice z r. 1590. Tamtéž, fol. A35r.

53) Např. testament Jana Čapka z r. 1679 (Tamtéž, fol. E1r) či poslední vůle Evy manželky Jana Bartla z r. 1684 (Tamtéž, fol. E14v).

Také k literátskému kůru často směřovaly drobné odkazy a v době předválečné jich bylo dokonce více než ke kostelním záduším, i když hodnotou byly částky zpravidla nižší. V době po roce 1648 jejich četnost poklesla a odkazy ke kostelům naopak převážily.

Pokud budeme diferencovat četnost odkazů k záduší, literátskému bratrstvu a charitě na základě rodinného stavu (resp. ne/přítomnosti potomků) a pohlaví testátora, pak obecně nejvíce odkazů k těmto třem institucím zapisovaly bezdětné ženy – 79 % všech jejich kšaftů obsahovalo odkaz k záduší, k literátům nebo obojí. Co do počtu následovaly testamenty bezdětných mužů, kteří opět k záduší či literátům odkazovali v 61 % případů. Ve více než polovině posledních vůlí odkazovali k témže institucím muži s dětmi (55 %) a nejméně pak odkazů tohoto typu najdeme u žen s dětmi (41 %). Nejčastěji jsou v testamentech uváděny souběžně odkazy k záduší i k literátům. Naopak jen zřídka kdy se setkáme s odkazy na charitu (tedy na chudé lidi), a to až už samostatně, či v kombinaci s jiným bohubilým odkazem.

V souvislosti s odkazy k záduší si nejde nevšimnout, že Vysokomýtské se neomezovali pouze na lokální svatostánky, ale jejich odkazy putovaly do okolních vsí, a dokonce také do větších měst. Odkazováno tak bylo například ke kostelům ve vsích Knířově, Sloupenici nebo Hemže. Z měst byla zmíněna záduší v Poličce, Litomyšli, Svitavách, ale i Žamberku a Hradci Králové. Sem směřovaly odkazy dokonce dva, z nichž zajímavější je ten, který učinila Anna Frantová v roce 1606, neboť nesměřoval k městskému hlavnímu kostelu svatého Ducha, ale ke sv. Jakubu na Louce.⁵⁴⁾ Anna bohužel neuvedla, proč zvolila právě tento kostel a ani z jejího kšaftu není možné odvodit, zda se například jednalo o její rodné město, či zde měla nějaké příbuzné.

Vrátím-li se k otázce, kterou je uvozena tato kapitola, pak z výše uvedeného rozboru vyplývá, že ačkoliv ve sledované době došlo v rovině náboženské k markantní změně, v dochovaných vysokomýtských testamentech není tento obrat nikterak patrný. Po celé dotčené období byly odkazy k záduší, literátským bratrstvům i chudým a nemocným spoluměšťanům součástí více než poloviny posledních vůlí, přičemž jejich povaha a výše částek se nikterak razantně neproměňovala. Za jedinou „novinku“ je možné považovat odkazy a nařízení týkající se konání zádušních mší, které se v kšaftech začínají objevovat až v době poválečné v souvislosti s návratem ke katolické víře.

54) Tamtéž, fol. B17v.

2. Vztahy uvnitř rodiny

„Přitom dal-li by se kterejž z nich na vojnu dobrovolně, ten od toho dílu ať jest, nebo by to neudělal než natruc máteři své.“⁵⁵⁾

Nepopiratelný přínos má testament především v tom, že jako jeden z mála pramenů přináší vhled do vnitřního rodinného života člověka, jenž je jeho autorem. Znovu tak ožívá jeho příběh a jeho jméno, které by ve většině případů bylo zapomenuto, nebo skončilo jako položka v matrice. Některé poslední vůle důrazněji potvrzují již zmíněnou domněnku J. Peška ohledně příčiny svého vzniku, a jako takové často nesou informaci o podobě rodinných vazeb a z nich vyplývajících případných neshod. Přesto se nejedná vždy jen o líčení problematických vztahů – pokud chtěl testátor například nestandardně odkázat někomu větší díl, než mu náležel, či obdarovat někoho mimo kruh rodiny, i toto rozhodnutí mohl doplnit svými odůvodněními. Samozřejmě právě v tomto momentu je třeba s výpovědí kšaftu pracovat velmi opatrně a snažit se určit, kde se ještě jedná o individuální citění a vidění autora, a kdy již do textu zasahuje společenský úzus a tradice nesená nejen autorem, ale také samotným písařem. Takovým příkladem může být například sousloví „*milá manželka*“, které se v testamentech hojně vyskytuje, ale spíše než pravdivým popisem je ustálenou frází.

Z celkového počtu 125 zkoumaných kšaftů se ve 14 z nich objevuje stížnost na některého z rodinných příslušníků. V mnoha případech je nicméně velmi těžko určitelné, zda a nakolik v důsledku uvedeného nepatřičného chování byl dotyčným dědici odkaz zkrácen. A to hlavně s ohledem na to, že nevíme, jaký byl majetkový rozsah testátora a v případě jakýchkoliv jiných odkazů než peněžních se nám problematicky posuzuje i peněžní hodnota odkázaných věcí či majetku. Kromě sporného případu Anny Kmínkové, o kterém bude psáno níže, k úplnému vydědění sáhl pouze Jiří Jílek v případě své dcery Anny. Jinak se žádný z vysokomýtských obyvatel ve sledované době k tomuto kroku neodhodlal. Nabízí se v tomto případě otázka, zda testátory tato možnost vůbec napadla, nebo je to možné mimo jiné přičíst na vrub snaze autorů snížit riziko následného rodinného sporu na minimum.

Podle obsahu posledních vůlí největší starosti působili vysokomýtským měšťanům jejich potomci. Hned mezi prvními kšafty, které byly do knihy testamentů poznamenány, je odkaz Václava Sáry jeho dvěma synům Melicharovi a Jirovi, kteří měli podle nařízení svého otce obdržet dohromady „*pouhých 20 kop míšeňských*“. Melichar proto, že od něj bez příčiny odešel, vrátil se až po sedmi letech a poté rodné město opět opustil. Jak k tomu Václav trochu sarkasticky dodal: „... *tuším, že mu bylo těžko při mně bejtí,*

55) Z kšaftu Matouše Králíka sepsaného roku 1695. Tamtéž, fol. E5r.

že jsem dlouho neumřel, ušel ode mě pryč.“ Druhý syn Jíra sice zůstal ve městě, ale za nemocným otcem nechodil a ani mu v ničem nepomáhal. Václavova snaha oddělit oba syny od většiny dědictví však nevyšla zcela. Oba se totiž proti kšaftu ohradili a nakonec jim Dorota,⁵⁶⁾ vdova po Václavovi, vyplatila každému po deseti kopách míšeňských (jak bylo uvedeno v otcovském testamentu) a k tomu všechny otcovy „*chodící šaty, kožichy, ručnice, kordy, sukničičky a mantlíček*“. Navíc se zavázala, že pokud se některý z nich bude ženit, dá mu ještě dvě kopy míšeňské.⁵⁷⁾

Častěji než problematičtí synové byly v testamentech zmiňovány neposlušné dcery. Na dceru Annu si v testamentu stěžoval výše zmiňovaný Jiřík Jílek, když ona „... *s jedním Vlachim na vojnu se dala*...“.⁵⁸⁾ Z dalšího textu vyplývá, že se Anna od svého odchodu v rodném městě už neukázala, o otce se nestarala a nepřihlásila se ani k dědictví po své matce. Dle ustanovení Koldínova zákoníku bylo toto chování dostatečným argumentem k vydědění a k tomu Jiří Jílek také přistoupil.⁵⁹⁾

Dvojnásobnou starost pak měl s dcerami Bohuslav Kocián. Jak uvedl ve svém odkazu, dcery Dorota i Salomena se bez jeho vůle zaslíbily k manželství, což byl také jeden z hlavních důvodů, které opravňovaly k vydědění potomka. Dorota si vybrala jistého Jana Kličku, se kterým odešla do Prahy. Celý jejich vztah tu měl ještě zajímavou dohru, když Jan hned po svatbě prodal všechny její šperky a „*ze všech chodících i jiných šatů bílých k potupě mě ji obnažil*“. Dorotina sestra Salomena si zase namluvila jistého „... *leytnanta, který u mě kvartýrem tehdáž mnoho neděl byl*...“. Přestože Bohuslav uvedl, že byl tento svazek pro celou jejich rodinu nebezpečný a nejednu starost mu přidělal, Salomeně, stejně jako předešle zmiňované Dorotě, odkázal poměrně slušnou částku ze svého dědictví.⁶⁰⁾

Rozdílný vztah k synům pak dokládá také odkaz Marty Nedosvěcené, která hlavní díl svého majetku (zahradu s vybavením a dům) přenechala výhradně svému synu Samuelovi: „... *neb jemu pro tu příčinu to poroučím*,

56) Bohužel není z textu patrné, zda se jednalo o matku, či macechu.

57) Kšaft Václava Sáry z r. 1578. SOkA Ústí nad Orlicí, Kniha testamentů, fol. A5v–A8r.

58) Kšaft Jiříka Jílka z r. 1676. Tamtéž, fol. D19v.

59) Konkrétní výčet všech čtrnácti důvodů k vydědění potomka je pak přesně specifikován v *Právech městských Království českého* pod označením E. XLIX; *Práva městská*, s. 174–175.

60) Obě dcery obdržely shodně odkaz 225 zlatých rýnských. S ohledem na to, že manželce Kateřině Bohuslav odkázal kromě domu a dvora se vším vybavením také 600 rýnských zlatých a synu Karlovi taktéž dům a 500 rýnských zlatých, můžeme odvodit, že ke zkrácení opravdu došlo. Kšaft Bohuslava Kociána z r. 1655. SOkA Ústí nad Orlicí, Kniha testamentů, fol. D9v.

že vždycky při mně byv, mě šetřil, poslušnej byl a synovsky opatroval.“ Druhý syn Václav – kněz, měl od Samuela obdržet 20 kgm a třetí syn Erasmus – taktéž kněz, byl v testamentu zmiňován jen jako otec Alžběty, která pobývala s Martou a měla dostat 30 kgm. Zda za tento rozdílný odkaz mohla skutečně jen péče Samuela o matku, nebo v tom bylo něco víc, se z testamentu nedovíme.⁶¹⁾

Zcela bez vysvětlení je pak zmiňovaný případ Anny Komínkové, která sice jmenuje ve své poslední vůli dceru Kateřinu, nicméně pouze v té souvislosti, že nemá nárok „*sahat*“ na dům (a cokoliv v něm), který Anna odkázala své sestře Zuzaně. Bohužel zde není uveden žádný důvod, a tak nevíme, co se v rodině stalo. Nicméně Kateřina byla podle práva neopominutelným dědicem, a pokud by neměla obdržet nic z majetku své matky, pak k tomu musel být závažný důvod. Možností samozřejmě je, že Kateřina obdržela nějaký majetek již před sepsáním kšaftu a pak tedy fakticky nebyla znevýhodněna. Částečně by na to ukazoval i fakt, že kšaft byl následně bez odporu stvrzen a v knize dále není zaznamenána žádná smlouva o kšaft, která by se k tomuto vracela a v níž by se Kateřina snažila poslední vůli své matky napadnout.⁶²⁾

Ve dvou kšaftech se setkáváme se stížností na manželku, ovšem ani v těchto případech nedošlo k úplnému vydědění. Podle toho, co Jan Krušina uvedl ve svém testamentu z roku 1598, nebyl výběr jeho druhé ženy zrovna šťastnou volbou. Nejen, že za ni musel zaplatit mnoho dluhů, které před sňatkem měla, ale jak dále dodal, k jeho dětem přívětivá a laskavá nebyla, z domu odnášela nábytek a jemu – svému muži – nadávala do „*starých psů*“. Z následných sporů, kdy se Anna ohradila proti svému nízkému dědictví (dle kšaftu měla obdržet 100 kgm), navíc vyplynulo, že Jan byl jejím minimálně třetím manželem.⁶³⁾ Stejně tak zmenšil odkaz své ženě i Jan Pražský, neboť od něj několikrát odešla a majetek jeho utrácela. Podle právního ustanovení by získala všechny majetek svého manžela, ale s ohledem na její chování ji Jan odkázal „*pouze*“ čtvrtku svého statku a k tomu část ložního prádla. Ve chvíli, kdy Jan sepisoval svůj kšaft, již u něj nebyla, a tak uvedl doložku, že pokud by se do třech let nevrátila, měl její díl připadnout Zikmundovi Palečkovi.⁶⁴⁾

To, že součástí užšího kruhu rodiny byli také manželští partneři dětí, dokládají pozitivní i negativní argumenty provázející odkazy. Nespokojen

61) Kšaft Marty Nedosvěcený z r. 1583. Tamtéž, fol. A21r–A21v.

62) Kšaft Anny Komínkové z 26. 9. 1612. Tamtéž, fol. B26v.

63) Kšaft Jana Krušiny z r. 1598. Tamtéž, fol. A40r–A42r.

64) Kšaft Jana Pražského jinak Šlechty z r. 1611. Tamtéž, fol. B28v–B29r.

s manželem své dcery byl například Jan Varklík, jehož zeť Vavřinec se k němu náležitě „synovsky“ nechoval a nikdy se mu ničím neodvděčil. Jak je patrné již z formulace, mohli být zeťové stejně jako snachy (nevěsty) považovány v podstatě za vlastní děti. Snad i proto Václav Žádný neváhal pořídit manželovi své dcery nové šaty, za což se mu nejen nedostalo žádného poděkování, ale navíc se zeť rodiny své ženy odřekl a odešel pryč.⁶⁵⁾

S doklady vřelých vztahů se setkáváme méně, ovšem i ty jsou v testamentech přítomné. Velmi často můžeme číst vyjádření díků za pomoc a opatrování v nemoci testátora. Najít však můžeme i osobnější vyjádření vztahu, jako například v poslední vůli Jiříka Vinarského, jenž uvádí odkaz manželce Kateřině následovně: „... manželce mé milé, pro její ke mně šetrnost [...] v čas štěstí i neštěstí, nemoci i zdraví věrnost i pilnost“.⁶⁶⁾ Podobně můžeme číst u Václava Čejky: „Salomeně manželce své, jež mě věrně v nedostatku mém jsa se mnou okolo 40 let opatrovala...“.⁶⁷⁾ Také ve vztahu Mikuláše Vlčka, zdá se, panovala shoda, jak uvedl hned v úvodu svého kšaftu: „Předně Maruši manželce své ten mlej[n] i jiné také všeckno nebo jsme sobě vždycky věrně a právně nápomocně od mnoha let v živůstce své byli.“⁶⁸⁾

3. Mezigenerační transfer majetku

„Matka dceři, otec synu...“

Třetí úhel pohledu je přímo inspirován metodologickým přístupem maďarské historičky K. Szende, která se rozborem bratislavských pozdně středověkých testamentů snažila odpovědět na otázku, zda existovaly nějaké preference odkazovaného majetku. Konkrétně jestli se dá vysledovat, že ženy odkazovaly určitý typ majetku jiným ženám/mužům a stejně tak u mužů. Tedy existuje-li nějaký majetek, který by vždy obdržel určitý člen domácnosti.

Na směřování odkazů a povahu recipientů měly dopad dvě základní skutečnosti, které byly dány zákonem. A to rodinný stav autora – tedy zda měl, či neměl partnera, za druhé pak, zda měl testátor nějaké potomky (ať již v první či druhé generaci). Platný zákoník velmi striktně určoval dědické záležitosti a posloupnosti a zároveň chránil majetkové nároky nejen životních partnerů, ale především potomků. Proto také v případech sepsaných a platných testamentů nebylo možno tyto pominout a odkázat jim jiný než zákonem při-

65) Kšaft Václava Žádného nožire z r. 1614. Tamtéž, fol. B35v.

66) Kšaft Jiříka Vinarského z r. 1622. Tamtéž, fol. B58r.

67) Kšaft Václava Čejky z r. 1591. Tamtéž, fol. B2r.

68) Kšaft Mikuláše Vlčka z r. 1604. Tamtéž, fol. B7r.

znáný díl dědictví. Právě testament však umožňoval (alespoň do určité míry) individuální výběr určité části majetku, který měl připadnout tomu kterému zákonnému dědici a vytvářel tak prostor pro případné specifické odkazy.

Z celkových 125 testamentů tři pětiny⁶⁹⁾ obsahovaly zmínku o přímých dědicích – v naprosté většině byly zmiňovány vlastní děti (nebo dítě) ze současných i předešlých svazků, zřídka pak i generace následující, tj. vnoučata. Přími potomci byli častěji zmiňováni v případě mužských kšaftů, a to v poměru 2 : 1 – u žen naopak byla situace téměř vyrovnaná, resp. testamentů obsahujících zmínku o dětech bylo dokonce méně.⁷⁰⁾ Lze odvodit, že hlavní příčinou tohoto stavu bylo, že muži sepisovali poslední vůli převážně jako ženatí, a tedy i pravděpodobnost toho, že některé z jejich dětí je naživu, byla vyšší. Naopak ženy kšaftovaly především méně často, a navíc jako vdovy. Tedy v době, kdy potomci (ani jiní pokrevní příbuzní především ve stejné generaci) nemuseli být naživu. Testament tak mohl být v těchto případech možností, jak předat majetek do rukou osob nepříbuzných.

K. Szende ve svém výzkumu pracovala se šesti kategoriemi odkazů – oblečení, ložní prádlo, nábytek, šperky, víno a nádobí, u kterých následně zjišťovala, komu, resp. které generaci a kterému pohlaví, byly odkázány. S ohledem na obsah vysokomýtských testamentů jsem tyto kategorie poupravila a sleduji odkazy oblečení, nábytku, šperků, obilí a hospodářských zvířat. Kategorii nemovitého majetku a hotových peněz jsem pominula, ačkoliv se jedná o nejčastější odkazy vůbec. Stejně tak byly z druhé strany spektra vynechány odkazy v daném prostředí ojedinělé, jako odkazy knih⁷¹⁾ a zbraní.⁷²⁾

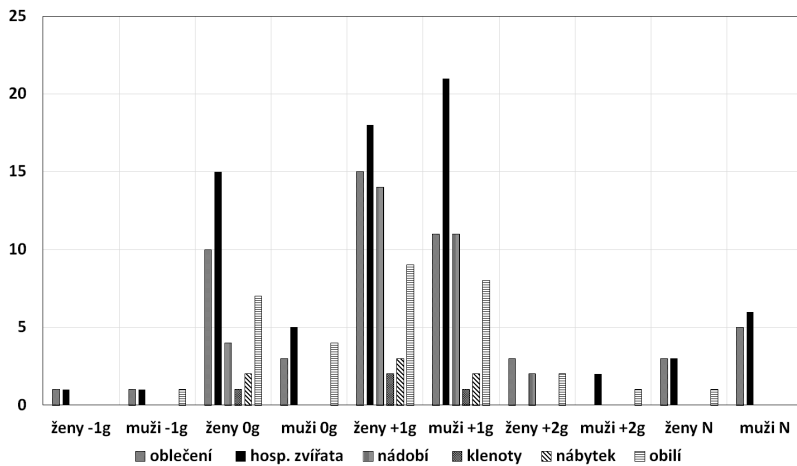
Následující grafy jsou rozděleny podle pohlaví autorů a sloupci je vyjádřena četnost jednotlivých typů odkazů. Sledováno pak je, jakému pohlaví a jaké generaci byl ten který odkaz směřován. Generace – 1g zahrnuje výhradně rodiče autorů. V generaci 0g se poté setkáváme především se sourozenci a jejich partnery (švagr/švagrová). Nejpočetnější skupinou recipientů je samozřejmě generace +1g, která zahrnuje vlastní i nevlastní děti, ale také neteře a synovce. Výjimečně se pak v testamentech setkáme s vnoučaty, která jsou zahrnuta právě v generaci +2g. Do kategorie N jsou zahrnuti všichni ti, u kterých nebylo možno určit příbuzenský vztah k autorovi odkazu, a tedy ani příslušnou generaci.

69) 77 s dětmi (potomky), 48 bez.

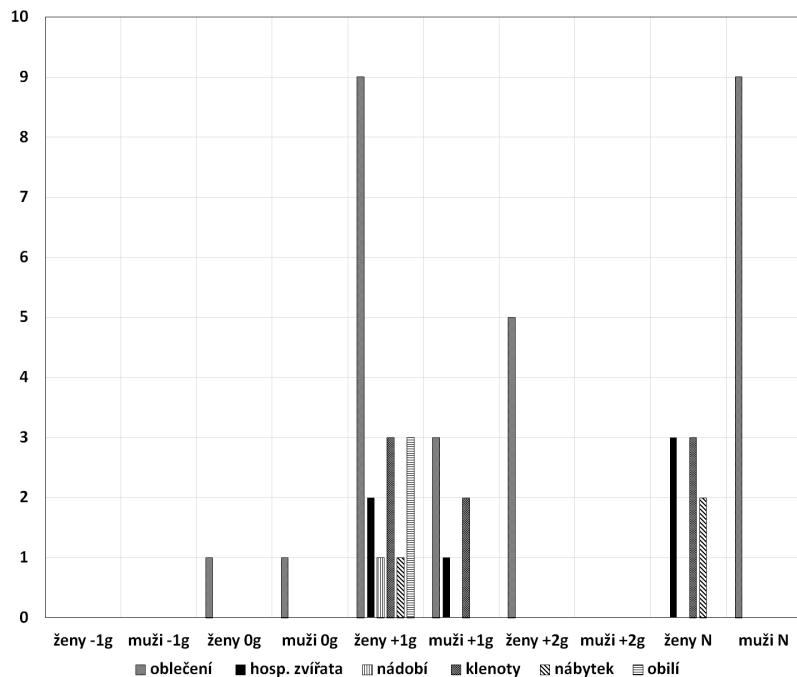
70) U mužů 60 s dětmi, 28 bez. U žen 17 s dětmi, 20 bez dětí.

71) Jeroným Husinecký ve svém kšaftu z r. 1623 odkazoval knihy dceři Veruně; kromě církevních, které měl dostat jeho bratr bydlicí v Praze. SOKA Ústí nad Orlicí, Kniha testamentů, fol. C10v.

72) Viz např. kšaft Voršily Fialky z r. 1604, která odkazovala dvě ručnice zeti Janovi. Tamtéž, fol. B8v.

Graf 3: Odkazy mužských testátorů a jejich preference.

Graf 4: Odkazy testátorek a jejich preference.

S ohledem na to, že značná část obživy vysokomýtských závisela na vlastní hospodářské produkci, byly nedílnou součástí kšaftů ve velké míře nejen pole, louky, palouky, ale také obilí a hospodářská zvířata. Z těch se odkazoval nejvíce hovězí dobytek, koně a ovce a celá tato skupina byla (v rámci námi nyní sledovaných oddílů) ve zkoumaných kšaftech nejčastějším odkazem. Jak je patrné z grafu, tento typ dědictví najdeme převážně v mužských testamentech a příjemci byli nejčastěji synové a muži v generaci testátorových synů (označení +1g), následováni dcerami (+1g) a také manželkami nebo sourozenci (0g). U ženských testamentů je naopak tento typ odkazů zcela minimální. V tomto případě se klasické dobové dělení hospodářského mikrosvěta věrně propisuje i do dědických odkazů, kdy mužům/chlapcům byli odkazováni býci či koně, ženám/dívkám naopak krávy, jalovice aj.

U mužů druhými a u žen dokonce prvními nejčastějšími byly odkazy šatstva – oblečení, do kterého bylo zahrnuto i ložní prádlo. V testamentech se setkáváme s obecným označením jako „*lože prádla*“ pernatého/vinutého či šaty chodící, ale také s jednotlivými konkrétními odkazy – např. košile, mantlíky, sukně, kabáty aj. Vysokomýtští odkazovali šatstvo opět nejčastěji do generace svých dětí, ovšem u ženských testamentů jsou výrazné také odkazy mimo rodinu – nebo do širší rodiny, které se vyznačují nemožností určit generační příslušnost obdarované osoby.

Také obilí a luštěniny bylo často odkazovanou položkou – konkrétně se setkáváme s pšenicí, žitem a hrachem, které byly odkazovány po větvích či obecně jako „*co se na obilí nachází*“. I v tomto případě převažují v pozici příjemců děti testátorů, popřípadě neteře a synovci, ovšem podobně bylo obilí odkazováno i do generace samotného autora kšaftu – tedy buď jeho partnerovi, nebo sourozencům.

Posledním poměrně hojným typem odkazů bylo nádobí. Ve většině případů se jednalo o nádobí cínové, a to v podobě talířků, žejdlíků, koflíků, pánví na ryby, mís aj. Jak ukazuje graf, téměř výhradními příjemci byli potomci testátorů či příbuzní v jejich generaci, resp. s lehkou převahou ženy/dcery. Jednoznačně je zde však patrná snaha doplnit a rozhojnit domácnost následující generace.

Velmi ojediněle se setkáváme s odkazy nábytku a klenotů. Nábytek bývá považován za nedílnou součást obydlí a je-li v textu zmiňován, tak jako součást výčtu toho, co se v domě nachází a jako takový jsem jej do výzkumu nezahrnula. Zřídka se v testamentech objevují také klenoty – jako například v odkazu Evy, manželky Jana Bartla, která na památku odkazuje Marii „*červený korále třikrát kolem krku*“.⁷³⁾ Šperky a jiné ozdoby nalezneme jako

73) Kšaft Evy, manželky Jana Bartla ze 4. září 1684. Tamtéž, fol. E14v.

odkazy spíše v kšaftech žen a jejich recipienty byly nejčastěji příslušníci obou pohlaví v generaci +1, nebo ženy, jejichž vztah k testátorce nemůžeme určit.

Při celkovém pohledu na oba grafy je zřejmé, že ženy/dívky byly jak v mužských, tak v ženských sledovaných odkazech preferovány před muži/chlapci. Jedním z důvodů může být to, že požadavky řádné materiální vybavy, která by měla být přinesena do nové domácnosti, byly v textech akcentovány častěji u dcer, než u synů. Jednalo se hlavně o ložní prádlo a jiné oblečení, ale také o potřebné nádobí a pro hospodářství nezbytné zvířectvo. To se stávalo důležitým odkazem také pro muže/chlapce v generaci +1 a neurčené, kde byl dokonce častější než u žen. Druhým možným vysvětlením ženské dědické převahy u sledovaných skupin majetku může být naopak mužská převaha jakožto dědiců nemovitostí a peněžní hotovosti. Nicméně toto je pouhá domněnka, kterou ještě bude nutné dále ověřovat.

Počáteční teze o možnosti jistých tradičně daných odkazů, které by se dědily z generace na generaci buď v ženské, nebo mužské linii, se nepotvrdila. S výjimkou viditelné převahy odkazů oblečení a prádla v ženských testamentech, které směřovaly opět ženským dědičkám v descendentní, či neurčené generaci, je patrná obecná tendence zabezpečit a vybavit domácnost potomků především v první následující generaci, a to bez zásadnějších rozdílů mezi pohlavími. Odkazy vnoučatům nebývají tak časté patrně ze dvou důvodů – především jsou dospělá vnoučata zmiňována v minimech testamentů, a pro ta nedospělá neměly odkazy dobytka a obilí dostatečnou životnost. Je pravděpodobné, že testátoři chtěli zabezpečit především buď již existující, nebo v dohledné době reálnou novou domácnost svých dětí a předpokládali, že odkázaný majetek si k další generaci najde později cestu skrze odkazy jejich rodičů.

K obdobným závěrům dochází také K. Szende u bratislavských testamentů, kde byly patrné některé obecné tendence či logické transfery majetku. Mimo jiné např. zmiňuje symbolické odkazy rodičům jako výraz vděčnosti, dále snahu zachovat cennosti uvnitř rodiny – často předáním sourozencům, zatímco oblečení bylo odkazováno do vedlejších linií stejné generace. Zcela ve shodě s výsledky předkládané analýzy byly také v bratislavském prostředí nejčastějšími recipienty majetku přímí potomci, a to ve snaze zajistit jejich materiální budoucnost a vybavit domácnost. Neexistovaly přitom žádné konkrétní typy odkazů, které by byly diferenciovány v závislosti na pohlaví testátora a příjemce, kromě obecné tendence, že dcery dědily mnohem častěji movitý majetek, ale synové získávali mnohem více v majetku nemovitém a formou řemeslných nástrojů.⁷⁴⁾

74) K. SZENDE, *From Mother*, s. 203.

Závěrem

Dosud neprozkoumané vysokomýtské testamety nabízejí mnohé informace týkající se života měšťanů koncem 16. a v průběhu 17. století. Předložená sonda se zaměřila na sledování proměny zbožnosti proklamované formou odkazů a posledních nařízení v testametech, dále rodinných vztahů a materiálního zázemí včetně preferencí směřování odkazů majetku v průběhu více než jednoho století.

Z pohledu rozdělení dle pohlaví převládají mužské testamety v poměru 2:1, což je typické pro menší města. Naopak zaměříme-li se na rodinný stav autorů, je patrný trend platný pro většinu dosud zkoumaných měst, tedy že muži sepisovali své vůle nejčastěji jako ženatí, ženy naopak jako vdovy.

Velkou aktivitu v oblasti sepisování testamentů vyvíjeli vysokomýtští měšťané především v předválečném období, kdy vznikla převážná většina zde analyzovaných textů. Tento trend výrazně omezila třicetiletá válka a ani po jejím ukončení se situace výrazně nezměnila. Je otázkou, jestli to bylo dáno pouze nedostatkem majetku a snahou zanechat majetek uvnitř rodiny, což zajišťoval samotný právní systém, nebo jestli se instituce testamentů přežila a měšťané našli jiný způsob, jak obdarovat své okolí dle své vůle. Tento vývoj nicméně dle dalších dostupných výzkumů není ojedinělý a zaznamenat ho můžeme i v jiných městech.

Zásadní společenskou změnou byla rekatolizace, zahájená ve 20. letech 17. století. Přestože výrazně ovlivňovala život většiny obyvatel českých zemí, v posledních vůlích vysokomýtských měšťanů není tato proměna nikterak zásadně patrná. V průběhu celého sledovaného období byly zádušní odkazy obsaženy ve více než polovině testamentů. V naprosté většině se jednalo o finanční odkazy a jejich výše se výrazněji neproměňovala. Podpora chudých sousedů a špitálu byla záležitostí poměrně zřídka, byť ve sledované době vesměs konstantní. Jediným novým prvkem, který se tak v testametech sepsaných po třicetileté válce objevil, byla nařízení ohledně zádušních mší, která testátoři ustanovovali nejen pro spásu své duše, ale také svých blízkých.

Také rodinné i širší společenské vztahy, tedy alespoň tak, jak je dokládají testamety, se zdají beze změny. V průběhu sledované doby jsou v kšaftech reflektovány vztahy vstřícné i vyhrocené. Tyto dva protiklady jsou nicméně dány především povahou samotných kšaftů a neznamená to, že by ve společnosti neexistovalo nic mezi nimi. Tyto vazby se pak projevují buď v rovině samotného textu – tedy jako konkrétní slovní vyjádření autora, nebo v rovině odkazů, přičemž v některých případech si mohou tyto navzájem odporovat. Především v případě vlastních dětí, byť autoři

předkládali jejich prohřešky a provinění (z nichž velmi závažné a jako takové mohly zavdat příčinu k vydědění), až na sporný případ v testamentu Anny Komínkové a ojedinělý kšaft Jiřího Jílka, žádný z nich nesáhl k takto extrémnímu řešení a potomek neodešel bez části dědictví. Jedním vysvětlením může být samozřejmě snaha vyhnout se následným soudním sporům, které by zatížily celou rodinu, ale je také možné, že základní lidská potřeba ochránit a zabezpečit vlastní potomky (popřípadě i širší rodinu) zde hrála nezanedbatelnou roli.

S odkazem na výzkum K. Szende jsem se snažila postihnout možné trendy v mezigenerační výměně, a to na příkladu několika specifikovaných okruhů odkazů. Hlavní otázkou tedy bylo, zda můžeme z testamentů vyčíst určitý transfer konkrétního majetku ve vazbě na pohlaví testátora i recipienta. Shrnutí analýzy materiálu nicméně nepotvrzuje hypotézu K. Szende o možné existenci vyhraněných tradičních transferů v rámci zaopatření pozůstalostí, naopak ukazuje rozmanitou kšaftovní praxi, v jejímž středu pozornosti vždy stála snaha zabezpečit nejbližší příbuzné. Pochopitelně se všemi individuálními odchylkami, které lidský život do právních aktů přinášel.

BURGHERS OF VYSOKÉ MÝTO AT THE END OF 16th AND DURING THE 17th CENTURY

This contribution examines a set of 125 hitherto unexplored last wills from burghers of Vysoké Mýto that were documented in the town's oldest municipal book of testaments between 1574 and 1696. From a gender perspective, male testators outnumbered female testatrices with 88 male compared to 37 female last wills – this proportion (roughly 2:1) was similar to other smaller cities, as for example Chrudim. With regard to family status, men drew up their last wills mostly as married men (80 %) and women as widows (57 %), which was typical for early modern towns and corresponded to the various property owned by men and women at the different stages of their lives. The majority of last wills was recorded between 1574 and the beginning of the Thirty Years' War (90 testaments), whereas merely 14 testaments were documented during the war and only 21 testaments between 1648 and 1696.

One of the biggest social changes in early modern Vysoké Mýto was the forced religious transition from Protestantism to Catholicism after the defeat of the Bohemian Estates at the White Mountain (1620). This change can also be observed in its burghers' testaments in the form of pious bequests for churches, hospitals, and fraternities as well as charity bequests. Before the Thirty Years' War, bequests to fraternities outbalanced those to churches, albeit both appeared only in rather low amounts. After the war, conversely, the changing religious dynamics manifest not only in an increase of bequests for churches, but also in the enhanced efforts of burghers to publicly show their devotion and piety. A good example of this is the case of Eva Bartl's testament, in which she gave her two silver belts to make two new chalices for the town's churches and ordered requiem masses for her soul and those of her family – a generally new element in the texts of last wills from Vysoké Mýto.

Moreover, last wills are among the few sources that enable us to grasp insights into the family life of burghers. Considering the final purpose of testaments, insights into negative family relations often prevailed, but not absolutely. This can best be seen in 14 cases with problematic relations within a family, mostly among parents and their children, but also between married couples or with sons-in-law. In some cases, however, parents were allowed to disinherit their children, but instead of doing so – except for the only debatable case of Anna Kmínková – often simply reduced their share of inheritance. Yet, for example in cases, when daughters entered into marriage without the agreement of their parents or when wives left their husbands,

it is very problematic to determine such cutbacks. By contrast, positive emotions were preserved in last wills as well, when for example husbands thanked their wives for helping them exercising their craft, or for their care in times of illness. In addition, we can sometimes also find efforts to care for stepmothers or stepchildren; but if so, that form of family relations was to be considered stable during the whole period under investigation.

Already the mere fact of what parts of the property were left to whom was important for both the testator's and the heirs' social prestige and relations. Hence, the presence or absence of a testator's children and partner was significant information, because they usually were the main heirs.

When analysing the transfer of six different categories of property (clothes, furniture, dishes, jewels, corn, and farm animals) between generation and gender, there were hardly any specific bequests being made to specific family members. Generally we can say, that the main aim of both male and female testators was to ensure his or her descendants by supplying their new-arrived households with bequests of property. In the proportion of property heirs, women slightly outnumbered male heirs in early modern Vysoké Mýto.

In conclusion, the detailed analysis of early modern last wills from Vysoké Mýto ascertained that the burghers' testaments reflect both changes in religious and social life and complex family relations. With regard to baroque devoutness, changes in pious bequests became tangible that could further unveil religious feelings of the benefactors. At the same time, last wills provide knowledge about the testators' social and family relations as well: While the testaments often offered information about problematic behaviour of family members (children, partners, son-in-law etc.), we can also find hearty relationships in last wills. Furthermore, the almost balanced distribution of the property bequeathed indicates the both male and female testators' main and very strong efforts to provide for and support their children and nuclear family, especially in such cases that bore a need for disinheritance.

Translated by the author.

